

‘En Büyük İsyân Hatırlamaktır’ Kitaplarıyla İlgili Bazı Notlar

Bu yazıyı kaleme almamın nedeni, ‘En Büyük İsyân Hatırlamaktır’ dizisinin ilk dört kitabını okuyan bir yazar/eleştirmenin, bu konuda yaptığı değerlendirmenin sanal ortamdaki bir platformda yayımlandıktan birkaç saat sonra yeniden kaldır(tırıl)masıyla sonuçlanan hazin gelişmeyle ilgilidir.

Bu aynı zamanda, kendilerini toplumun öncüleri olarak gören, demokrat olduklarına ilişkin en küçük bir şüpheleri bulunmayan birilerinin yazıdan, ifadeden, anlatımdan ve kendileri gibi düşünmeyenlerden nasıl ürtüklerinin göstergesidir.

Kitaplarımın dışında burada yapacağım alıntıların tümü, değerlendirme yazısını yayınlayan kişiye yazılan, yollanan, iletilenlerin ve onun aracılığıyla sonraki günlerde bana aktarılan kayıtlarından alınmadır. (Alıntılarda herhangi bir değiştirme yapılmadan olduğu gibi aktarıldı.)

Bu yazının yazılmasını belirleyen etken ağırlıkla böyle olsa bile, belki içeriği itibariyle birçok duruma (daha fazla) açıklık getirerek ve yine kafası karışık birilerine de cevap yerine geçme ihtimali bulunmasıdır. İhtimalden kastım gerçekten kelimenin tam karşılığıyla ilgilidir. Çünkü sonraki bölümlerde alıntılar üzerinden açıklayacağım gibi birileri kendi hayal dünyalarında ve benim adıma bazı ifadeler tasarlayıp, uydurdıkları hikayeler üzerinden bir şeyler açıklamaya çalışmakta ve haliyle beni eleştirmiş olduklarını zannetmekte. Tabii bunun gerçek hayatta karşılığı yok değil. Çünkü genellikle birileri bu yöntemi gayet bilinçli olarak kullanır; onları dinleyen bir sürü kişi sözü edilenlerin yazılıp yazılmadığını sorgulamaz bile.

Konuları zaten sırayla ele alacağım ama burada değindiğim durumlardan bir tanesine ve tipikliğine dikkat çekmek bakımından hemen bir alıntıyla başlamam gerekecek. Çünkü, sonra da bahsedeceğim gibi bu yöntem aynı zamanda tehlikeli bir mantığa işaret etmektedir.

»Merkez komite olarak Türkiye’nin veya dünyanın hiçbir yerinde DY’nin örgüt içi infaz kararı yok, Böyle bir iddiayı DY düşmanları bile ileri süremeyecek kadar mert davrandı... Devlet kayıtlarında da yok. Yani B. Karadeniz ne yaptığını bilmiyor, ya da aslında biliyor,«¹

Alıntı bu.

Burada yazılanların benimle ve haliyle kitaplarımla ne ilgisi olduğu gibi soru akla gelecektir. Hiçbir ilgisi yok. Sadece iki nedenle böyle bir şey yazılabilir. İlki, büyük havalarda, suçlanan kişi (burada ben) böyle bir şey yazmışımdır. İkincisi ise yazdığım hiçbir şeyi okumayan birinin kendi müritlerine sinyal vermek (ya da kendi üstlerine yaranma

---

¹ Gönderilen uzun yazıdan aktarılan ilgili bölüm.

kaygısındaki bir müridin) ve belki de asıl amaç olarak hedef göstermek anlamında onları harekete geçirmek için gayet bilinçli bir şekilde icat ettiği bir yalandır.

Evet. Muhtemelen doğru olan bu ikincisidir. Çünkü hiçbir yerde konuşmadığım gibi, hiçbir makalemde veya kitabımda böyle bir şey, yani *Devrimci Yol* (merkezi de unutmuyayım) adına böyle bir karar olduğunu/verildiğini yazmadım. Bilseydim mutlaka yazardım, bundan geri durmazdım, o ayrı konu.

Bunu söyleyen kişinin bu kanıya nereden vardığını bilemem. Yani biraz önceki alıntıda görüldüğü gibi temelde insan kalitesinin ne kadar düşebileceğine gösterilecek iyi bir örnek olduğu ortada. Çünkü bu, Türkiye’de siyaset yaptığını iddia eden (her türden) birçok kişinin ve çevrenin başvurduğu ucuz yöntemlerden biridir. Kendisine inanacak birileri bulunduğu sürece istediği yalanı söyleyebilir.

Öte yandan devletin kayıtlarından da haberli olduğu anlaşılıyor bu zatın. Bunu değerlendirmekse bana düşmez.

Bugüne kadar kitaplarımı okuyanların hiçbirinden (birkaç teknik hata dışında -ki onları da hemen düzeltmişim), en azından benim bildiğim kadarıyla başka tek bir konuya ilişkin eleştiri söz konusu olmadı. Tabii ki olabilirdi ama sorun o değil. Değınmek istediğim işın başka bir boyutu.

Üç konu/başlık üzerinden kıyametler koparılmakta. Bu ve daha sonra bahsedeceğim öteki kişilerin hangisi benimle ilgisi olmayan ve kendi ucuz niyetleri için uydurdıkları şeylerden dolayı açıkça özür dileyecek? Tabii ki böyle bir şey gerçekleşmeyecek. Bunu beklemek fazlaca saflık olurdu.

Genel değerlendirmeye ve işın nasıl özünden saptırılarak pazarlanmaya çalışıldığına girmeden önce üstteki bölümü tamamlayayım. Açıklamanın bütünlüğü ve okuyucunun dikkatinden kaçmaması için yukarıda aktardığım alıntının tekrar okunması gerektiğini belirtmeliyim.

Neyi kastettiğini, daha doğrusu neyi çarpıtıldığını sadece tahminime göre anlatabilirim. Şimdi anıların 4. kitabında (Suriye/Filistin Kampları kısmında) yer alan (ve herhalde bu büyük tahlile/tespite neden olan) paragrafı aktarayım.

»...Yeniden odaya girdiğimde *Erdal* sessizce oturuyordu. Daha ne olduğunu sormadan kalkıp dışarı çıkmamızı söyledi. Çıktık. Sokaklarda bir süre sessizce yürüdük. Artık sadece bir şey anlatmasını beklemekteydim. Sonra birden »Ne olursun yarım saatliğine tabancanı ver. Şu puştaları geberteyim de ondan sonra sen bana ne yaparsan yap. İster kafama sık, ister götür sınırdan öbür tarafa at.« Şaşırmış ama halen bir şey anlayamamıştım. »Ne diyorsun, kimi geberteceksin?« gibi bir şeyler söylemeye çalıştım. Nihayet ondan sonra anlatmaya başladı. Meğer

Artvin'deyken bazı davranışları nedeniyle *Ebral* ile *Adil*'in başını çektiği bir grup olarak (hem de değişik zamanlarda iki kere) *Erda*'ı öldürme (kendileri 'infaz etme' diyormuş) kararı vermişler.²

Birinin öldürülmesi, infaz edilmesi (ne dersiniz deyin) konusunda ilk ağızdan, yani 'hedef gösterilen/yapılan' kişinin kendisinden aktardığım ilgili bölüm burası. Kitabın başka bir yerinde veya öteki kitapların hiçbirinde benzer bir konu, anlatım yer almamaktadır. Herhalde birilerinin elinde vardır kitaplar.

Bu paragrafın herhangi bir yerinde *Devrimci Yol* merkez komitesi veya başka bir yerdeki bilmem hangi komitenin böyle bir karar verdiği ibaresi veya iması bulunmamakta. Sadece Artvin'in o günkü şartlarında meydana gelen bir durumdur burada aktarılan. Kaldı ki bu kararı aldıklarına ilişkin adını verdiğim kişilerden biri Artvin'in geçmişindeki örgütsel yapıyla hiçbir bağı bulunmayan, sonradan eklenen biridir.

Yine bu olaydan bir süre sonra Artvin *Devrimci Yol* davası bağlamında cezaevinde bulunanlardan birinin 'ilgili yere' yolladığı mektupta o zamanki Artvin sorumlusunun mutlaka 'infaz edilmesi' gerektiğini yazmıştı. Bundan kitaplarımda bahsetmedim. Çünkü benim hikayemle doğrudan ilişkili bir durum değildi. Bunu ekleyerek kendi anlattıklarımı desteklemek gibi bir gayretim de olmadı.

Benim meselem, bana anlatılan ve benden silahımı isteyen birinin içine düştüğü durumu, zor şartlarda hayatta kalmak ve birbirine destek olması gereken insanların (artık nasıl bir haletiruhiyede iseler) birbirilerini bu denli tehlikeli görmelerindeki açmazı ifade etmeye çalışmaktı. Aslında bu, insanların çaresiz zamanlarda ne kadar kolayca uç noktalara savrulabileceğine dikkat çekmekti. Bu sorunu/yaklaşımı, iktidarı ele geçirenlerin lanet bir geleneğe dönüştürdüğünü kitaplarımda hep işledim. *Stalin (1878-1953)* üzerine anlattıklarım belki bu anlamda en somut örnek sayılabilir. Bundan sonraki kitapta da benzer konulardan bahsedeceğim. Başka yerlerde meydana gelen ve böylesi sert yaptırımların konuşulduğu olayları anlatacağım. Tabii ki böylesine uç davranış şekilleri herkese/genele mal edilemez ancak 'münferit' ötelemesiyle de geçiştirilemez. Zaten temelde dikkat çekmeye çalıştığım bunların sayısı değil görmezden gelinmeye çalışılmasıdır.

Ayrıca eleştirdiklerimin başına her fırsatta kendimi koyuyorum zaten. Aslında bu kitapların tümünün ana fikri bile neredeyse kendimi eleştirmem olarak algılanabilir birçok açıdan.

Tekrarlarsam, yukarıda alıntılıdığım, kendini bir yerlerde gören kişinin uydurduğu gibi, kitaplarımda herhangi bir yerinde *Devrimci Yol* merkez komitesinin böyle kararı olduğu (hatta başka bir birimdeki herkesin kararı bulunduğu) gibi bir ifade, iddia veya imada bulunmadığım halde

---

² Ayrıntılar için bkz.: *Bekir Karadeniz* »En Büyük İsyân Hatırlamaktır 4« KaraMavi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2022. 'Yoldaşını Öldürmek' başlıklı bölüm. Sayfa 107-108.

bunların söylenmesi sadece bir yanlış anlaşılma olamaz. Hele gelinen noktada değerlendirilince bu daha iyice belirginleşmekte.

Bu arada belki başka bir şey eklemek ilginç olabilir. Kendilerine merkez komite diyenlerin verecekleri herhangi bir kararın o koşullarda uygulanabilirliği yoktu. Sonradan da çok iyi anlaşıldığı kadarıyla zaten kendi dertlerine düşmüşlerdi. Kaldı ki insanlar o zor koşullarda dağda, bayırda hayatta kalmaya çalışırken merkezin direktiflerini uygulamazdı. En azından benim bildiğim ve özellikle de sonradan ayrıntılarını öğrendiğim yerlerde söz konusu olamazdı.

Yeri gelmişken, 12 Eylül'ün ilk günlerinde, henüz yakalanmamış olan merkezdekilerden gelen tuhaf bir talimattan da bahsedeyim. Talimat şöyle: »Sivil faşistlere karşı eylemler düzenleyin.«

Darbe olmuş, devlet, başta askeriyesi olmak üzere tüm birimleri aracılığıyla memleketi kasıp kavuruyor, çocuk yaşta insanları öldürmekte bile bir an tereddüt etmiyor ama gelen talimata bakın. O dönemlerde (göstermelik bile olsa) sivil faşistlerin de takibata, işkenceye uğradığı, hatta idam edildiği unutulmasın. Öyle olmasa bile sivil faşistler zaten darbeyle birlikte işlevini (en azından bir süre için) tamamlamış, yönetim doğrudan 'asıl sahiplerine, yani askerlere' geçmişti. Mesela merkez komitesi ve veya kendilerini ona yakın ifade eden birçok kişinin çeşitli zaman ve mecralarda anlattıkları hikayeler çabuk unutulmuş görünmekte. Bu insanların hemen her biri çok tanınmış bir faşistle aynı hücreye konduğunu, sorgu sonrası birbirlerine nasıl yardımcı olduklarını anlatmaktalar. Kim *Muhsin Yazıcıoğlu (1954-2009)* ile, kim *Yılma Durak*'la (1940) aynı hücreyi paylaşmış bol bol anlatmışlardı.

Burada söylemek istediğim, o dönemin koşullarında kimsenin kimseden talimat alacak ve uygulayacak bir durumunun bulunmamasıydı. İşin acı yanına biraz daha vurgu yapayım. Merkez komite operasyonunda, herhangi birinden tek mermi atılmamış³ bilmem kaç tane Kalaşnikof yakalandığı zaman Artvin'de o zor şartlarda hayatta kalma mücadelesi veren insanların yarısının elinde çakaralmaz şeyler bile yoktu neredeyse.

Şimdi geleyim kitaplarımda işlenen öteki konulardan hiç bahsedilmesine.

Toplamı 1330 sayfa olan bu ilk dört kitapta (giriş yazıları haricinde) 297 ayrı konu/başlık bulunmakta. Bunların içinde sistemin temeline ilişkin tespit ve eleştirilerden, yaşadığım veya doğrudan bir yerinde bulunduğum olaylara/gelişmelere kadar yüzlerce farklı konuyu işledim. Bunların birkaçındaki teknik hata hariç hiçbirine ilişkin bir eleştiri söz konusu olmadı. Olanlar da biraz önce değindiğim gibi, eleştiri değil, düzeltme mahiyetindeki hatırlatmalardı. Sonuçta bu kadar ayrıntılı bir çalışma hiç ortada yokmuş gibi davranılması ve ısrarla sanki kendilerince eleştiri konusu yapılan birkaç meseleden başka bir şey yazılmamış

---

³ Bununla bağlantılı olarak anıların 5. bölümünde yazdıklarım bulunmaktadır.

gibi görmezden gelinmeye gayret edilmesi ancak niyeti başından belli kişileri işaret edebilir. Tabii ikinci bir ihtimal daha var; bu çevredekilerin genel davranış şekline uygun olarak, hiçbir şeyi okumamış, incelememiş olmaları. Bu nedenle sadece birilerinin yarım yamalak ve kendi niyetlerine uygun olarak aktardığı dedikodulardan sonuç çıkardıklarını düşünmek için epey sebep var. Yoksa normal akılla izlenecek en iyi yol, söz konusu çalışmayı okuyup, inceleyerek ondan sonra alıntılarla, bire bir ifadelerle fikir yürütmek olurdu. Gerçi bilgi sahibi olmadan fikir sahibi olan insan sayısı çok fazla ama bunların durumu daha da vahim.

Devam edeyim. Yüzlerce sayfa ve anlatımın içinden -onu da yarım yamalak- alarak 1330 sayfanın tümünün yukarıda alıntı yaptığım 101 kelime ve daha sonra alıntı yapacağım 176 kelimedenden oluşan (bir o kadar da gözümünden kaçtığını varsayalım) bölümlere sınırlandırıp sanki tüm kitapların böylesi ‘müthiş iftiralar’ üzerine kurgulanarak yazıldığını iddia etmek art niyetle bile açıklanamaz. Bunun, yazılanın ne olduğundan öte, yazanın kim olduğuyla ilgili olması daha muhtemeldir.

Ferhan Şensoy (1951-2021) bir oyununda, yazdığı şeylerin bir türlü TRT tarafından kabul görmediğini, sürekli sansüre takıldığını anlatmaktaydı. Sonra da yaklaşık şöyle bitirmekteydi:

“Aslında yazdıklarım da bir sakınca yok, onların sansürledikleri benim.”

Haklarında yazdığım kişilerin ve bundan dolayı huzursuz olanların panikle veya tedirginlikle tepki göstermeleri doğal. Bu onları haklı çıkaramaz ama refleksleri anlaşılabilir. Halbuki birazcık medeni cesaretle, iş buraya varmadan, benim yazdıklarımı kendileri yazsa, dile getirse (aradan geçen 40 yıldan sonra) onlara kimse bir şey demez, dahası takdir ederdi. Tabii ki aynı hatalar tekrarlanmadığı sürece. Özeleştiri denen şey temelde budur.

Başkalarının yerine büyük havalarda laf sokuşturma hakkını kendinde görenler genellikle saklayacak çok şeyi olanlardır. Ancak asıl kalitesizlik, birilerinin, kendileriyle ilgili olmayan ve çoğunun bilinmediğini zannettiği durumlara ilişkin bol keseden fikir yürütmeleri ve taraftar olarak yerlerini almalarıdır. Sonra da kendilerince yakıştırdıkları ve tasavvur ettikleri karalamaları sıralamaya koyulmaları. Ama nedense bunlardan biri bile kendilerine dokunulmadığı sürece hiçbir zaman sözünü etmezken, aniden bildiklerini ortaya dökecekmiş havalalarına girmelerinde dikkat edilecek bir şeyler olmalı. Tabii ki bütün bunları bir kere bile doğru dürüst formüle edip yazma cesareti gösterememeleri ayrı bir hikaye. Hakkımda zaten acayip bilgilere sahip olup şimdi bol keseden bunları anlatma tehdidinde bulunan kişiler daha önce neredeydi. Yani anlatmaya çalıştıkları şeyleri, lütfedip onlarca yıldır niye sakladıkları mutlaka sorulmalı. Aslında bu ucuz tehditler Türkiye’de sıkça duyulan ama kimsenin ciddiye almadığı palavraların tekrarından başka bir şey değil. “Konuşursam yer yerinden oynar.” Tamam, konuşma ama artık yaz da herkes rahatlasın. Yer yerinden oynayacaksa oynasın. Sürekli salınlantıda olmasından iyidir en azından.

Bu kişilerin hepsiyle değil ama bazılarıyla değişik zamanlarda yüz yüze veya çeşitli şekillerde görüştüm. Hatta görüşmeyi ısrarla kendileri ayarlayanlar oldu. Bir kere bile yüzüme bir şey söylenmedi, ima edilmedi. Şimdiyse ve birdenbire ne kadar kötü niyetli olduğum anlaşıldı ve dilleri çözüldü. Aslında çözüldüğü de söylenemez, çözülme tehditleri yükselmeye başladı. Yoksa şöyle miydi? “Benim hakkımda susarsan ben de senin hakkında bir şeyler uydurmam ve susarım.” Ama benim tavsiyem susmaya gerek olmadığı yönünde. Benim kendime ilişkin yazdıklarım dışında yeni bir şey öğrenmiş olur insanlar böylelikle.

Her şeyin ötesinde ısrarla vurgulamam gereken şu: Yazmadıklarımın değil, yazdıklarımın dolayı eleştirme cesareti gösterilmesi kesinlikle beni daha dikkatli, daha özenli bir çalışmaya yönlendirirdi.

Birilerinin sözcülüğüne soyunup her duyduğumu, bildiğimi yazmayacağım. Fakat etrafımda meydana gelen veya beni ilgilendirenleri anlatmaktan geri durmayacağım.

Temelde (ve toplumun çoğunluğunda olduğu gibi) işleyiş şeklinden kaynaklanmakta sanki bütün bunlar. Dedikodu yapılabilir, birilerinin arkasından bol keseden konuşulabilir. Olur ya bir şekilde karşı karşıya gelinirse ‘canım-cicim’ havalarıyla zevahir kurtarılır. Nasılsa kimsenin kimseye soru sorma adeti yok. Böylelikle işler tıkırında yürür.

Ama yazılınca büyük arızalara yol açmakta tabii. Artık bir kez yazılmış oluyor ve inkar etmek mümkün değil. Hele de yazan kişi yazdığının arkasında durursa asıl tehlike başlamakta. Ama işin tuhaf ve ilkel tarafı yazılana karşı da yine aynı dedikodu yöntemine başvurulması. Başka bir şey bilinmediğinden değil. Çok bilinçlice tercih edilen bir şey bu. Çünkü (en azından kendi cemaati) içinde işe yaramakta. Zaten ötesiyle ilgilenmiyor kimse. Zaten bu nedenle Türkiye solunun iki yakası bir ara gelmiyor. Zaten bu nedenle Türkiye solunun toplumda bulunduğu karşılık yerlerde sürünmekte. Ondan sonra suçu yine başkalarında aramak en kolay açıklama. Bütün İslami çevre yobaz, halk zaten cahil, Kürtlerle birlikte çalışmak tehlikeli vs.

Başka bir konuyla devam edeyim.

‘En Büyük İsyân Hatırlamaktır’ serisinin 2. ve 3. bölümlerinde iki değişik konuyla bağlantısı nedeniyle birisinden söz etmişim. Bir süre sonra kendisi değil de kardeşi telefonla aradı, hem de birkaç defa. Şunu hemen belirtmeliyim: Birçoğunun yaptığı gibi, saldırgan veya tehditkar havalarda değildi. Her seferinde oldukça ölçülü ve saygılıydı. Ben de aynı şekilde konuşmaya özen gösterdim haliyle. Uzun uzun konuştuk. Yazdıklarımın doğru olmadığı, ağabeyinin bunları kendisine o şekilde anlatmadığı, kendisinin de ağabeyinin samimiyetine inandığı yönünde düşüncelerini aktardı. Ağabeyine inanması, güvenmesi anlaşılır bir şey.

Konuştuklarımızın temeli iki konu üzerinde yoğunlaşmıştı. Kronolojik olarak ilki, o kişi hapisten kaçtıktan sonra kendi yöntemlerimle

Artvin'den (o zaman itibariyle güvenli kabul edilen) başka bir bölgeye götürmem, ötekiyse bu kişinin 12 Eylül döneminde yakalanmasından sonra cezaevindeki tutumuyla ilgiliydi. Buradaki iki konunun da benim anlattığım gibi olmadığını söylemekteydi. Ben de, ikinci meseleyle ilgili konuştuğum arkadaşlarla yeniden görüşüp, eğer benim tarafımdan bir yanlış anlama olduysa mutlaka ona göre düzeltmeğe söz verdim. Hatta sözünü ettiğim kişinin hapisten kaçma şekli, yaralı yakalanması gibi bazı konuları benim eksik anlattığımı söyleyerek düzeltti kardeşi. Onu da kitabın sonraki baskısında derhal yeniden düzenledim ve bilginin kaynağını belirttim. Öteki mesele, yani kendisini Artvin'den kaçırdığım işinde onunla benim dışımda başka bir 'şahit' bulmanın zor olduğundan ancak hafızamı yeniden zorlayarak bu işi bir kez daha düşüneneğimi falan söyledim. Hafızamı zorlamaktan kastım 1982 yazında Suriye'ye geçinceye kadar herhangi bir belge, ipucu olabilecek veriyi saklayamıyordum. Sadece çok önemli gördüğüm sınırlı sayıda yazı/belgeyi gizleyebilmişim. Onları da yıllar sonra ancak arşivime katabildim.

Neyse. Daha sonra cezaevi meselesini bana anlatan arkadaşlarla görüş-tüm. Hatta içlerinden biri, "Az bile yazmışsın," demişti. Ancak şöyle bir alıntıyı da buraya eklemeliyim: »İşte XY. Daha önce Fatsa Devrimci Yol davasında itiraflarını geri alanların 'Cezaevindeki tutukluların direnişini bastırmak için koğuşlara gaz bombası attı' diye anlattıkları XY itiraflarını geri alabiliyor.«⁴

İkinci mesele sadece bir tesadüf sonucu ortaya çıktı. Hakkında yazdığım kişinin itirafçı olduğunda verdiği ifade tutanakları elime geçti. Daha doğrusu arşivimde başka bir şey ararken onunla karşılaştım. İfa-desinde doğrudan adımlı vererek kendisini oraya (dikkat edilirse yer adını da itinayla ifade etmiyorum) kaçırdığımı falan, yani olayı doğru şekliyle anlatmış. O meselenin yer aldığı kitabın sonraki baskısına alıntı yerine fotoğraf olarak aktardığım bu belgenin ilgili bölümdeki vurucu cümle şöyle: »... 29 Haziran 1979 tarihinde Xy cezaevinden firar ederek Bekir Karadeniz adlı örgüt mensubunca himaye edilmesi sonucu Eylül 1979'da bu şahısla birlikte Xx'a geldiğini...«⁵ Aslında o bölümü yeniden düzenlerken, 'Keşke o aşamaya varmasaydı,' şeklinde iç geçirdiğimi hatırlıyorum.

Burada anlatmak istediğim kimin haklı olduğu değil, bir sorunu çözmek için belli kurallar çerçevesinde çözmeye çalışmak arasındaki farktır.

Yine benzer bir şekilde bana tehditkar havalarda yazan biri, ayrıca mahkeme yolunu da göstermekteydi. Ona yazdığım ilk cümle şöyle oldu:

»Bildiğinden geri kalma.«

Bir başka tuhaflık -sanırım genel kabul gören anlayışı ifade etmeye örnek sayılabilir- ise birinin hakkında neden o şekilde yazdığım

⁴ Ayrıntılar için bkz.: Halil Nebiler »Pişman İtirafçılar« Dönem Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul, 1990. Sayfa 142.

⁵ Saniğin Komisyon İfadesi: Kl. 1, Dz. 33-47.

sorulmuştı. Ben de yanlışlık varsa hemen düzeltirim, yeter ki kafama yatsın şeklinde cevap vermiştim. Ama söylenen şöyleydi: »Hayır, yanlışlık yok ama yazmasaydın.« Konuştuğum başka biriye neredeyse aynı şeyi, kendisi için çok önemli kabul ettiği birisi hakkında yazan *Mahmut Memdub Uyan (1955)* için söylemişti.

Temel olarak birinin hoşuna gitmeyen şey yazıldığında gösterilen ilk tepkinin 'iftira' haykırışının arkasına sığınıp temize çıkıldığının zannedilmesi ilginçtir. Tabii 'iftiracı olmayan', 'dürüstlük simgesi' kişilerin bağırıp çağırmaktan öte söyleyebileceği başka bir yok. Ne de olsa en çok bağırmanın en haklı olduğunu zannedenler az değil. Öyle olunca da sadece altı harften oluşan bir kelimenin arkasına sığmıyor bunca şey. Bunu temellendirenlerin yöntemleri de şaşırtmakta bazen. Birinin köyünü yanlış belirtmişim. Bugüne kadar kimsenin dikkatini çekmemiş, çekmişse bile benim haberim olmamış. Geçtiğimiz haftalarda kitapları okuyan ve bu yazının müsebbibi olan kişi bilginin doğru olmadığını fark etmiş ve hemen beni uyarıyordu. Düzelttim. Ama bilmem kaç kişi -ki bunların hiçbirinin kitapların yüzünü bile görmediğinden eminim- böylesi bir hata nasıl yapılmış havalarında 1330 sayfanın tutarsızlığını açıklamış. Buna tekrar değineceğim.

Şimdi öteki alıntıyla devam edeyim.

»Toplantıda olmadıkları bir ara, *Ebral'a* (amcasının oğlu olduğundan) *Enver Ağabiyi*⁶ sormuştum. *Enver Ağabi* darbenin ilk gününde veya günlerinde tutuklanmış, herkes gibi birçok eziyete maruz kalmıştı. Ayrıca o eziyetler sırasında boğazına kaynar su döküldüğü ve sağlığının iyi olmadığı benzeri şeyler duymuştum. *Ebral* herkesin bildiği kadarını bildiğini falan söyledi. Ama sonra neden ihtiyaç duyduğunu anlamadığım bir şey anlattı. Oysa daha önce de belirttiğim gibi Artvin çevresiyle benim herhangi bir bağım kalmamıştı. Anlattığına göre darbeden birkaç gün önce *Enver Ağabi* Artvin sorumlusu olduğundan *Ebral'ın* yanına gitmiş ve bundan böyle eşyle birlikte örgütlü bir yapı içinde yer almayacakları, artık kendi hayatlarını bir aile olarak devam ettirmek istedikleri benzeri bir şeyler söylemiş. *Ebral* da, o halde yapacak veya konuşacak bir durum olmadığını belirtmiş. Bunu anlatmamın nedeni burada bir olumsuzluk arama değil. Tersine *Enver Ağabinin* birçok insanda bulunmayan medeni cesaretle bunu ifade etmiş ve sonradan çıkacak birçok tatsızlığı önlemeye çalıştığını (haliyle aradan geçen 40 yılın rahatlığıyla) düşünüyorum. Yazık ki sonraki günlerde darbe gerçekleşince güvenlik güçleri açısından Artvin'deki öğretmen çevresinde en göze batan kişilerden biri olarak hemen gözaltına alınmış ve türlü eziyetler edilmişti.«⁷

Muhtemelen yukarıya aldığım bölüme istinaden kitaplarım hakkında yazı yazan kişiye gösterilen tepkiyi aktarayım: »... , yazıklar olsun sana, kitapta *Enver'e* atılan iftirayı okumadın mı ki bu kitap hakkında yazdın?

⁶ Enver Karagöz (1948-2007).

⁷ Ayrıntılar için bkz.: *Bekir Karadeniz* »En Büyük İsyân Hatırlamaktır 4« KaraMavi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2022. 'Yoldaşını Öldürmek' başlıklı bölüm. Sayfa 108-109.

Birincisi *Enver*'le aynı köylü olduğumuzu yazmış, bunun yalan olduğunu sen biliyorsun. O isteseydi bunu tespit edemez miydi sanki? *Enver'in devrimci mücadeleden kopmak, tayin isteyip bir yerlere gitmek istediği*⁸ şeklindeki iddianın da yalan olduğunu ben biliyorum. Bütün kalbimle, bütün hücrelerimle biliyorum... O mücadele ateşini hiçbir zaman azaltmamış biridir içinde. Ve ben ona bu özelliğinden ötürü de hep saygı besliyorum. Ayrıca *Bekir*'in, *Enver*'in böyle dediğini doğrulayacak tek bir insan bulması mümkün değil. Yok çünkü. İddiası doğru değil, olamaz da. Kendi yalanı. Kitaptaki bir sürü iftirayı anlatmaksa büyük zaman alır.« (*Işılly Karagöz*)⁹

Bu kadar tekrardan ve gecikmeden sonra *Işılly Karagöz*'ün köyünü yanlış yazmamdan dolayı affedilmeyecek suçumu kabul ettiğimi belirteyim.

Anıların 4. bölümünde yer alan *Enver Karagöz*'e ilişkin paragrafı yukarıda aktardım. Burada akla ilk gelen, *Işılly Karagöz*'ün çok büyük bir ihtimalle (aynen birçok başkası gibi) kitaplarımı ve özellikle *Enver Karagöz*'le ilgili bölümü okumadığı düşüncesi ağırlık kazanmakta. Çünkü 'devrimci mücadeleden kopmak', sonra 'tayin isteyip bir yerlere gitmek' gibi kavramları ben kullanmadığıma veya bunları ima etmediğime göre -ki zaten bilmiyordum- bu sonuca varmasının iki açıklaması olabilir. İlki, yukarıda söylediğim gibi kitaplarımı okumamış olması. İkincisi ise gerçekten benim yazdıklarımın çok öte ayrıntılı şeylerin aile arasında hem de bayağı teferruatlı konuşulmuş olduğu -ki bu da normaldir- düşüncesi ortaya çıkmakta ve *Işılly Karagöz* farkına varmadan işin gerçeğini (hem de birinci ağızdan) aktarmakta.

Bu arada, *Işılly Karagöz* 'bütün kalbiyle, bütün hücreleriyle' bir şeyleri söylerken 'tek bir tanık' bile yok ortada. Ama ben bu gelişmeyi bana anlatanın adını, yerini ve zamanını vererek aktarmaktayım. İnkâr edip etmeyeceği de o kişinin insafına kalmış tabii ki.

Bunun dışında (alıntının son cümlesi), yani kitaptaki bir sürü iftirayı anlatmak zaman alacağından tasarruflu davranmış. Bence böyle konularda biraz cömert olunup zamandan veya başka şeylerden tasarruf edilmemeli. Bence ancak daha önce "Konuşursam yer yerinden oynar," vurgusuna gönderme yapabilirim.

Dikkat edilirse yazının temelinde kişilerin ismini vermedim. Bunun nedeni ise kişinin kendisini değil, aslında yaygın (ve bu nedenle çok tehlikeli) olan mantığa dikkat çekmeye çalışmamla ilgilidir. Ama burada bir isim vermenin (zaten metnin içeriğinden hemen anlaşılmakta) dışında bir çare kalmadı.

Büyük iddialara ilişkin yöntemin nasıl olduğunu açıklayarak devam edeyim.

---

⁸ İtalikler bana ait.

⁹ Gönderilen uzun yazıdan aktarılan ilgili bölüm.

Birisi şöyle buyurmuş: “Bizimle görüşüldüyse o zaman hemfikir olduğumuz şeyler yazılmalıydı. Görüştüğü isimleri kitaba koymuş ama onların kendisini yalanlayan söylemlerini hiçe saymış... Yani kafasındaki ama esas olarak tasarladığı kara çalmayı yazmış. Bu ahlakı değil.”¹⁰

Biriyle fikir birliğine vardığını belirtip sonra o kişinin adını belirterek başka türlü ifade etmek ahlaki olmaz, doğrudur. Ama bunu benim yazdıklarımla ilişkilendirmek de aynı derece ahlaki değil. Kitaplarımda kullandığım alıntılar dışında her kelime bana aittir. Yani benim düşünme ve ifade etme şeklimin sonucudur. Bunlardan dolayı kimsenin desteğine ihtiyacım yok. Bu ilki. Ama asıl mesele biraz daha karmaşık gelebilir birçoğuna. Çünkü tek bir ağızdan konuşma ve buna bağlı olarak yapılan tekrarları fikir yürütme olarak zannedenler, herkesin aynı düşünceyle hareket etmesini beklerler. Eğer kendileri bir şey ifade etmişlerse, onun aynı şekilde kabul görerek başkaları (burada ben) tarafından ortak bir şekilde dile getirileceğinden gayet emindirler. Fakat asıl arızalı düşüncelerden biri budur. Konuştuğum insanların hiçbirisiyle aynı şeyleri düşünüyor olma mecburiyetim yok. Haliyle onların da benimle aynı şeyleri düşünmemeleri gayet normal ve insani bir şey. Burada anlaşılmayan şey, her insanın bir başkasından (ama mutlaka) farklı olduğu gerçeğidir. Kimbilir belki de hiç düşünmeden bunu söyleyenler, kendileriyle konuşan herkesin halen ‘ideolojik birlik’ içinde olduğu hayaliyle davranmaktalar. Öte yandan ‘ideolojik birlik’ sadece bir hayal ürünü olarak kalmış her dönem. Mesela (başka yerleri karıştırmayalım) Türkiye’de kendisine örgüt/hareket/parti ya da benzer bir kavramla tanımlayan yapıların ideolojik birliği olmadığı ve olamayacağı ortada. Öteki örgütleri geçelim, 1980 öncesi *Devrimci Yol* hareketinde gerçek bir ‘ideolojik birlik’ bulunsaydı, 1980 sonrasında ayyuka çıkan bilmem kaç parçadan söz edilmezdi. Burada kısa bir açıklama yapmalıyım. Bunları söylerken ‘ideolojik birlik’ gibi mantığı savunduğum, yücelttiğim düşünülmesin. Böyle bir şey kategorik olarak anlamsız ve gerçekdışı gelmekte bana. Buradaki sorun farklılıklara tahammül edilmemesindeki düşünce ve davranış sistemidir. Bu aslında apayrı bir tartışma ve yazının konusudur.

Önceki paragrafın başından devam edeyim. Yazdıklarım sadece benim düşüncelerim olduğuna, kimsenin de bu yazdıklarımın altına imza atmasını istemediğime göre başkalarının ‘doğru’ kabul ettiklerine ikna olmuşum gibi yazmamın beklenmesi nasıl bir tasavvurdur, anlaşılır gibi değil. Açıklayıcı olması bakımından tipik bir örnek vereyim. Herhangi bir olay hakkında farklı kişilerle konuştuğumda bazen oldukça yakın anlatımlar ortaya çıkmakta. O zaman iş kolay. Ama bazen de üç kişi, aynı olayı üç değişik şekilde anlatmakta. Sadece bakış açısı olarak değil, içeriği de çok farklılaşabilmekte. O durumda son toparlamayı tabii ki kendim yaparım. 40 yıldır genel araştırmalarımda izlediğim yöntem de budur zaten. Daha doğrusu araştırmanın yöntemi budur. Diyelim ki yazdıklarım, vardığım sonuç başkalarına göre doğru değil. Bu da gayet normal. O zaman doğru olmadığını düşünen kişi de yine kendi görüşlerini yazar. Ama kimse kendi doğru gördüğü şeyleri başkasının da aynı

¹⁰ Gönderilen uzun yazıdan aktarılan ilgili bölüm.

şekilde yazmasını beklememeli. Eğer birden fazla kişi ortak bir çalışma yapıyorsa haliyle yazılacaklarına ilişkin en azından belli düzeyde bir mutabakata varılmalı. Yoksa zaten ortak bir ürün çıkmaz. Fakat (tekrar edersem) birisi bana kendi düşüncelerini aktardı diye onları benim de aynı şekilde aktarmamın beklenmesi tuhaf. Hele de böyle bir şeye gerçekten inanılıyorsa o daha vahim bir durum.

Şimdi yukarıdaki alıntının ilk cümlesini tekrarlayarak ifade şekliyle ilgili birkaç şey söyleyeyim.

»Görüştüğü isimleri kitaba koymuş ama onların kendisini yalanlayan söylemlerini hiçe saymış...«¹¹

Yazmaya başlamadan önce ve yazarken (halen de artmakta) çok sayıda insanla görüşüm. Tekrarla ve üzerine basarak söylüyorum, isimlerini yazdığım herkesle görüşüm. Hatta görüşüp isimlerini yazmayı unuttuklarım olduğunu (benim dikkatsizliğim) fark etmekteyim arada. Burada isimleri yer alan insanların hemen her biriyle ayrı şeyler konuştuk. Az sayıda bazılarıyla ortak veya benzer şeyler konuşmuş olsam bile (tekrar ediyorum) büyük çoğunlukla konuştuklarım birbirinden farklı şeylerdir. Yukarıda da belirttiğim gibi kitaplarda 297 farklı konuyu anlattım. O nedenle konuların içinde adları geçenlerin arasında herhangi bir fikir birliği aramak abesle iştigalden başka bir şey değil. Mesela yine birisi şöyle buyurmuş: »Kitabının arkasındaki görüştüğü isimlerin hiçbiri, biri bile bu iftiraları kabul etmiyor. Bu da bu kitabın bir kasıtlı yazıldığına kanıtıdır.«¹²

Söylediğim tam böyle bir şey aslında. Ben bilmem kaç kişiyle görüşmüşüm, yıllarca bunları harmanlayıp toplu bir çalışmaya dönüştürmüşüm. 297 ayrı konuyu araştırıp inceleyerek yazmışım. Bütün bunları yıllar içinde bile halen tamamlayamamışım ama birisi bunu 30 saniyede tahlil edip sonuca ulaşmış. Hem de adı geçen 140 kişinin (sanırım bu sayı şimdi 150'yi geçmiştir) ortak görüşü olarak pazarlama konusunda hiçbir tereddüdü olmadan.

Adlarını belirttiğim insanların en az yarısı rastgele bir taramayla bırakalım tanımayı, öteki yarısının adını bile duymamıştır. Ama görüştüğüm isimlerin hiçbirinin bilmem neyi demedikleri konusunda asla şüphesi yok. İşte asıl yalan, ikiyüzlülük ve en kötüsü cahillik budur. Ne bileyim, şunların üçüyle beşiyle görüştüğü, o üçü beşinin aynı fikirde olduğu veya olmadığını söylemek bile kesmiyor belli ki.

Biraz ironik gelecek ancak kafamda şöyle bir düşünce oluşmadı değil: Keşke ömrümün yarısından çoğunu verip yine de tamamlayamadığım çalışmamı bu kişiyle bir mutabakata vararak birlikte çözmeye gayret etseydim. Hiç olmazsa 30 saniyeden geriye kalan zamanı başka birçok şey için değerlendirirdim.

---

¹¹ Gönderilen uzun yazıdan aktarılan ilgili bölüm.

¹² Gönderilen uzun yazıdan aktarılan ilgili bölüm.

Tekrar edersem. Her görüştüğüm, yazıştığım kişiyle kitaplarımda yazacağım her konuda fikir birliği sağlayacağımı ve bunu da onlara danışacağımı kastediyorlarsa yanılıyorlar. Kaldı ki herkesle her şeyi konuşup tartışmak, sayısız nedenden dolayı mümkün değil. Bunu düşünmek ve gayet büyük bir özgüvenle iddia edebilmek ancak içeriği kavramamakla ilgili olabilir. Çünkü bir hayat sadece şu ya da bu değildir. İçinde sonsuz ihtimaller ve yaşanmışlıklar barındıran bir vakadır. Bir anın öteki anı paylaşan biriyle ilişkisi olmaz. Bu anlamda benim yaptığının, gerçek hayatın bütünü ile kıyaslandığında bir nokta bile sayılamayacak şeylerin 1330 sayfalık bir özeti olduğu anlaşılır. Bu özeti çıkarmak bile 40 sene mal olmuşken fikir birliğinden söz edenlerin ömürlerinin hiçbir döneminde böyle bir çalışmayı tasavvur bile edemeyeceklerini söylemekten başka bir şey aklıma gelmiyor.

Şunu da ekleyeyim: Kendileriyle görüşüp ilgili konularda sorular sormak istediğim (sadece) birkaç kişi kesinlikle buna yanaşmadı. Bu şaşılacak bir durum değil. Haliyle görüştüğüm kişiler haricinde bir de görüşmediğim kişiler listesi yapmadım. Benimle görüşenlerden hareketle devam edeyim. Her insan isterse bana bir şeyler anlatabilir. Eğer anlattıklarını onların adıyla yanlış ifade edersem o zaman itirazda bulunurlar haklı olarak. Ancak benim nasıl yazacağıma, anlatılanın ne kadarını konu itibarıyla önemli gördüğüme sadece ben karar veririm. Yukarıda değindiğim gibi, aynı konuda birden farklı hatırlama veya anlatım olduğunda genellikle belirtmeye çalışırım ama sonuçta ortada kalırsa yine kendi yorumumla yazarım. En çok bağırıp çağırınların kitaplarını okumayanlar olduğunu bildiğim için ısrarla belirtmekteyim bunları. Yoksa okuyanlar böyle bir yöntemi izlediğimi ve isimleri belirterek anlattığımı bilir. Onun ötesinde, kitaplarımda veya herhangi bir yerde nasıl yazacağımı kimseye sormam. İnsanlarla görüşürüm (tabii kabul ederlerse) ve kalanını kendi süzgecimden geçirerek yazarım. Burada kimseyle ortak bir çalışma gerçekleştiriyorum ki başkalarından onay alayım. Kaldı ki böylesine ortak çalışmaları da neredeyse konuştuğum herkese önerdim. Ama tek kişi bile buna yanaşmadı. Sadece birkaçı, »iyi olur, hoş olur« benzeri sözlerle geçiştirdi. Birçok insana da kendi anılarını, düşündüklerini yazmalarını önerdim. Editoryal çalışmasını, kitap olarak hazırlanmasını severek gerçekleştireceğimi ve baskı konusunda yardımcı olacağımı söyledim. Söylediğimle kaldı(m).

Böyle meseleleri konuşurken dört arkadaşın Artvin'e ilişkin bir değerlendirme çalışması yaptığını ve hatırladığım kadarıyla 600 sayfanın üzerinde bir taslağı birinin (adı bende) aracılığıyla bir yayınevine yolladıklarını anlatmışlardı. Hatta bu konuda bir çalışma yapmaları için, cezaevindeyken *Nasuh Mitap*'ın (1947-2014) kendilerini özellikle teşvik ettiğini eklemişlerdi. Duyunca bayağı heyecanlandım. Çünkü belki de benim anlatacağım birçok konu (hem de dört kişinin hafızasıyla) yazılı olarak elime geçecekti. (Zamanı, tam sayfası, ne kadar sürede hazırlandığı, yaklaşık içeriği gibi teknik konular ilgili kişilerden öğrenilebilir.) Tabii ki yayınlanmamış. Daha tuhafı, hiç olmazsa yazdıklarının iade edilmesini isteyen arkadaşlara da verilen cevap şöyle: »Kayboldu.«

Görüldüğü gibi yılları kapsayan bir hafıza çalışması bir anda yok edilebilmekte. Aslında sorgulanacak olan böyle şeylerdir.

Şimdi gelelim son ve vurucu cümleye. »Bu da bu kitabın bir kasıtlı yazıldığına kanıtıdır.«¹³

Üç kişiye iftira edebilmek için, yıllarımı verip ömür tüketerek ve bu kadar saldırıyı kimseye sırtımı yaslamadan karşılayıp herkesle düşman olmak için yazmak. Tespitin sıradanlığı böyle olsa gerek. Oturur iki ya da her kaç kişiye onlara ilişkin o bölümleri yazar sonra da web sitemde yayınlardım, olur biterdi. Hem de çok daha insana doğrudan ulaşmış olurdu. Bunca yıl da boşa harcanmazdı.

Ortalıkta boy gösteren birçok kişi dedikodu, arkadan konuşma konusunda çok ileri seviyedeler. Oysa yanlış, eksik, hatalı veya özel kasıtlı bile biri bir şey yazmışsa yapılacak en doğru ve kalıcı şey ona karşı kendi düşüncelerini yazmaktır. Gelecekte bu yazılanlar üzerinden gerçek değerlendirmeler yapılabilir. Keşke onlar da kendi düşüncelerini ifade edip yazıya dönüştürebilecek dürüstlüğü gösterebilseler. Böylelikle ben de okur, aklıma yatan uyarılar/eleştiriler olduğunda veya yanlışsa, hem de hiç çekinmeden düzeltirdim.

Benim yazdıklarımın bazıları bana anlatılan ve bir birimde yaşananlardır. Bunu genele mal etme niyetim yok. Ama böylesi şeylerin düşünülenden çok daha yaygın olabileceği ihtimalini de göz ardı etmiyorum. Mesela benim duyduğum dönemde Suriye’de bulunan biri için, ‘infaz edilmesi’ gerektiğini belirten (cezaevinden yazılan) mektupları yazanların sesleri çıkmıyor. Veya aynı kadın ‘yoldaşına’ aşık olduğu için biri ötekini öldürmeyi planlarken *Erdal Temur* tarafından engellenmesi hikayelerini herhalde sadece ben biliyor değilim. Yine sığınakta vurulup ölüme terk edilen birinin vurulmasına bir ‘aşk hikayesi/intikamı’ imasını yapanlar hep bir aradayken ne kadarının açıklığa kavuşturulduğunu bilemem. Doğrudan benimle ilgili olmadığından uzak durdum bunlardan. Keşke içlerinden birileri olanları anlatma cesareti gösterebilse. Öyle olup olmadığını bilmiyorum. Onun için herhangi bir iddiada bulunamam. Ama böyle şaibeli mesele varken, orada bulunanların bunu açıklığa kavuşturmaları en doğrusu olurdu. Dahası ölen arkadaşları(mız) için bir vefa borcu olarak düşünölmeliydi. Başka bir örnek; birisi teslim oluyor, sonra da sorguda bir kaza sonucu ölüyor. Ama teslim olduğuna ilişkin en küçük bir ibare yok bir yerde. Burada birinin teslim olması meselesi üzerine durmuyorum. Bu bir tercihtir ve kimbilir nasıl bir haletiruhiyede idi. Bunları, yargılamadan anlamaya çalışırım. Öte yandan oradakilerden birinin yerinde olsam bunu saklıyor gibi yapmazdım. Bunların iyi ya da kötü olarak değil, sadece bir yaşanmışlık olarak anlatılmasını tercih ederdim.

Artvin’de meydana gelen irili ufaklı birçok olumsuzluğa rağmen oranın gerçek değerini ve öteki bölgelere göre en belirgin farklarını bugüne

---

¹³ Gönderilen uzun yazıdan aktarılan ilgili bölüm.

kadar kimse yazmadı. Kimbilir, yukarıda bahsettiğim, dört arkadaşın hazırladığı yüzlerce sayfalık taslak belki tam da bu nedenle kayboldu. Çünkü başka yerlere ilişkin hiçbir şey yazılmasa bile Artvin'in geçmişi (sadece 1970'li yıllar üzerinden) anlatılarak diğer yerlere göre ne kadar değişik olduğu anlaşılabilirdi.¹⁴ Artvinli devrimcilere açılan davanın nüfus ortalaması üzerinden oranlandığında sadece *Devrimci Yol* değil Türkiye'nin öteki tüm siyasi davalarından daha büyük olduğu anlaşılır. Kaldı ki kıyaslama yapılmasa bile yaklaşık 1000 kişilik bir dava zaten yeterince büyüktür. Bu rakamlar, öteki *Devrimci Yol* davalarıyla oranlamadan bile sonuçlar yeterince görülür. 1000 kişilik Artvin davasındaki sadece birkaç itirafçı sayısıyla Türkiye'nin en temiz, deyim yerindeyse en yüzü ak davasıdır. Hatta başka bölgelerde itirafçı olup da daha sonra Artvinlilerin bulunduğu yerlere gidenlerden bile itiraflarını geri alanların olması bir rastlantı değil, oradaki insanların tutumlarıyla ilgilidir. İlk dönemlerde cezaevindeyken (Erzurum) tek tip elbise konusundaki tutumları, öteki siyasi çevrelerin neredeyse tümüyle nasıl ortak bir tavır geliştirebildikleri ve sonuçları üzerine uzun uzadıya yaptığım bir konuşma buna iyi anlamda ve çok tipik bir örnektir. Saatler süren ses kayıtları da arşivimdedir. Haliyle bunları da anlatmak gerekir. Çünkü bir döneme ışık tutacak somut verilerdir hepsi.

İşte söylemek istediğim ve üzerinde ısrarla durmaya çalıştığım noktalardan biri de budur. Yani Artvin'i yeterince anlatamamak. Övmek, göklere çıkarmak değil, asla değil. Her yönüyle ama çekinmeden, ürkmekten anlatmaktan yanayım. Böylelikle, o zamanlar yaş ortalaması 30'un çok altında olan bu insanların nelere katlanmak zorunda oldukları, tüm zorluklara rağmen büyük bölümünün ne kadar düzgün kalabildiği de anlaşılabilir olurdu. Bu, aynı zamanda oralarda ölen onlarca insanın hatırası bakımından da çok önemlidir.

Sadece kahramanlık hikayeleri üzerine oturtulan hiçbir şey toplumda karşılık bulmaz. Kimse (ya da çoğu kimse) doğrudan bir şey söylemese bile en azından hikayenin kendine ait veya yakın bölümüyle ilgili gerçeği iyi bilir. 'El ariftir' deyimini aslında bunun ifadesidir. Sonuçta birileri işine gelmeyenleri yok saysa bile başka birileri de işin öteki yüzünü anlatabilir, anlatmalıdır. Burada yanlış olan anlatmak değil anlatmamaktır. En azından bana göre öyle olduğu için de kimseye sırtımı yaslamadan elimden geldiğince anlatmaya çalışıyorum.

Mesele, olanı eksiğiyle gediğiyle dürüstçe ve doğru ifade edebilmektir. Yoksa içeride kim kimi suçlamış, kim kimin üstüne basmış, cezaevine gönderilenleri kim nasıl paylaşmış, bunların hepsini oradaki insanlar benden iyi bilirler. Sanırım benimle birçoğu arasındaki fark bunları yok sayarak olmadığına inanmakla ilgili durumdur. İçeride, sorgularda olanları zaten herkes biliyor.

---

¹⁴ Bunlara anıların 5. bölümünde (yazdıklarımın genel içeriği itibarıyla) çok az bir kısmına değindim.

Ayrıca o şartlarda sorgudaki insanların hiçbirine en küçük bir söz bile etmedim, etmem. Bu kitaplarda o konulardaki her bildiğimi, duyduğumu ve anlatılanı yazmak gibi bir çabam veya niyetim olmadı. Dikkat edilirse birçok insanın sarıldığı saçma sapan ve belden aşağı hikayelere hiç girmedim. Çekindiğimden değil etik olmadığından bunlardan uzak durdum, duruyorum. Çünkü bunun ne politik ne de ahlaki bir karşılığı bulunmaktadır. Gerçi herkesin gözünde büyüttüğü birçok insan tam da bunların üzerinden siyaset yaptığını zannediyor ya, orası onların bileceği bir iş.

İnanılır gibi gelmeyebilir ama kitaplarımda adı geçen veya geçmeyen bazılarına çok ağır küfürler eden insanlarla karşılaştım, konuştum. Ama onlara ilişkin en ufak bir şey yazmadım. Çünkü doğrudan benimle ve benim çevremle ilgisi bulunmayan konulardı. Ayrıca biraz önce belirttiğim gibi herhangi bir politik içeriği bulunmamaktaydı. Bunların içinde etik kurallara uyanları yazarsam bile arkasında duramayacaklarından epey emindim, bu da ayrı. Eğer bunları kaydetseydim -ki habersiz yapmam- kanıtım olurdu (yine de aktarmazdım) ama her önüne gelene küfredip sorumluluk almaya yanaşmayan insanların anlattıklarında da defalarca hesap etmek zorunda olduğumu biliyorum. Mesela, benim hakkımda suçlamada bulunan en az 10 kişinin ifadeleri var elimde. Bunların bazılarıyla bu kitapları hazırlama ve yazma sürecinde konuştum. Bir kere bile o şartlarda söylediklerinden dolayı sorumlu tutmadım hiçbirini veya bu konuda en küçük imada bulunmadım. Güvenli mekanlarda yaşayıp sorgularda olan bitene bol keseden küfredenlere ilişkin bazı örnekler yine anıların 5. bölümünde yer almakta.

Temel olarak üzerinde durduğum ('gönüllüler' hariç) kimin ne anlattığı değil. Tam tersine devletin, insanı insanlıktan çıkarmak için binlerce eleman (işkenceci, katil, canı, ne dersiniz deyin) yetiştirdiği, asıl sorgulanması gerekenin bu olduğu ve her şeyin bir sistem sorununda düğümlendiğini asla unutulmadan (ama temelden) üzerine gidilmesi gerektiği düşüncesindeyim.

Bu kadar şeyi yazarken mümkün olduğunca arka planını belgelemeye çalışmaktayım. Mesela bana yazılan her satırı arşivliyorum. Günü, saati otomatik kaydediliyor. İmkan olduğunda, telefon veya yüz yüze görüşmeleri kayda almaya çalışıyorum. Şimdi isimlerini sıralamam gerekmeyen onlarca insanın ses (kısmen de video) kaydı var arşivimde. Muhtemelen bugüne kadar çektiğim onbinlerce bir rakamla ifade edilebilecek fotoğraflardan söz etmiyorum bile.

Bir ara birisi email yazmış ve telefonunu engellediğimi belirtmişti. Kendisine mealen şöyle cevap vermiştim: »Senin telefonunu bilmiyorum ki engelleyeyim. Ama bana ulaşıydın bile seninle konuşmazdım. Çünkü belgeleyemeyeceğim böylesi şaibeleri konuşmaları yapmaktansa belgeleyebileceğim şekilde bana yazılmasını ya da kayıt yapmayı tercih ederim.« Yani bu işlerde genel yaklaşımım budur.

Herkesin defalarca tanık olduğundan eminim. Özel konuşmalarda bir sürü şeyi anlatır insanlar ama iş onu savunmaya, arkasında durmaya geldiği zaman gıkları çıkmaz.

Birinin benim kolyemi sattığı hikayesini bana anlatan kişinin adını ilgili kitapta belirttim. O anlattığı için yazdım. Yoksa haberim bile yoktu o durumdan. Muhtemelen hiç önemsemediğim için unuttum. Kitaplar çıktıktan sonra da defalarca konuştum bunu aktaran kişiyle. Hatta bir keresinde kız kardeşimin eşi ve ağabeyim de onun yanındayken aradılar ve hepsiyle tek tek konuştum. Şimdi, anlattıklarının ardında durmazsa veya gerçekten yanlış bilgi verdiyse bana söyleyebilir, ben de o bölümü (o belirtilenlerle birlikte) değiştiririm. Benim için hiç zor değil.

Beni en çok uğraştıran ve yoran şey, 40 yıl boyunca yaptığım araştırmalar, biriktirdiğim malzeme, oluşturduğum her türden arşiv ve dünyanın masrafı değil; bunlardan hiç şikayetim yok. Ama hiçbir konuda doğru dürüst bilgisi olmadan fikri olanlarla uğraşmak yormakta. Çünkü bu sadece boşa harcanmış bir emek sonuçta. Mesela kitaplarıma ilişkin yazı yazan kişiye yazan birinin şu söyledikleri:

»Ben biliyorum *Işıl*’la *Enver*’in aynı köylü olmadığını da o bilmiyor muydu... Kendini öne çıkarma hastalığı böyledir *Xy* işte,«¹⁵

İyi, tamam adı geçen kişilerin nereli olduğu bilen bu kişi kitaplarıma ilişkin başka ne biliyor? Kaçının kaç satırını okudu? Öğrendiğimden bu yana arada kullandığım *Sabahattin Eyüboğlu*’nun (1909-1973) sözünü tekrarlamalıyım. »Fazla mütevazı olma gerçek zannederler.« İki kişinin nereli olduğunu bilecek kadar müthiş bir birikime sahip bu kişi ömrünün hangi döneminde benim yaptığım araştırmaların, yazıların, kitapların, editörlüğün vs. yüzde birini gerçekleştirebilmiş. Anılar bölümü bile sadece eski *Devrimci Yol* çevresinde değil, 1970’li yılları yaşayan sol kuşağa ait herhangi bir gruptan biri(ler)inin toparlayabildiği bu kapsamda bir çalışmanın adını verebilir mi? Yani bir insan ancak bu kadar bilmeden, okumadan fikir sahibi olabilir meselesine örnek. Okumadan yazmak böyle bir şey olsa gerek. Boşuna dememişler »Türkiye’nin yazarları okumaz, sadece yazar,« diye. Boşuna dememişler, »Cahillerin özgüveni insanlığın felaketidir,« diye.

Yine de inatla ve ısrarla, insanların susmasını değil anlatmasını savunmaktayım. Kimseye söz geçirmeye çalışmadığımdan da (zaten beceremezdim) elimden geldiği kadar kendim yapmaya gayret ediyorum. Temel olarak bir cemaat dışında konuşamayan, tartışamayan insanlarla pek işim olmaz. Önemlisi böyle şeylerin geniş kesimlere yayılarak toplumda karşılık bulmasıdır. Ama tarikat ilişkilerinde en korkulan şey budur aslında. ‘İçeride ne olduğunu kimse bilmesin. Bilenler de bilmiyor gibi davransın. Buna uymayanları da çeşitli yöntemlerle susturalım.’ Aslında böylesi kapalı ilişkilerin tipik bir karakteristiğidir bu. Herkes her şeyi bilir ama kimsenin sesi çıkmaz. Çünkü sesini çıkarmayı düşünenin

¹⁵ Gönderilen uzun yazıdan aktarılan ilgili bölüm.

hakkında da ötekiler çok şey bilir. Böylelikle herkes herkesin üstünde bir yaptırıma sahip olur. Gerçekten, bir kere bile bu soruyu kendine sormayan biri aynada yüzüne nasıl bakabiliyor acaba?

Sürü psikolojisinden uzaklaşmakla yalnızlık doğru orantılıdır. *Çetin Altan*'ın (1927-2015) çok önemli bir tespiti vardı yıllar önce. Kelimeler doğru olmayabilir ama içeriği şöyleydi: »Şark insanı düello gibi bireysel cesaret gerektiren işlere yanaşmaz. Onunki pusu kültürüdür.«

Herhalde buna sürü kültürünü de eklemek lazım. İnsanların, mesela *12 Eylül* dönemindeki sorgularda niye bu kadar çözüldüğü, sonrasında neden bu kadar fazla itirafçı çıktığı meselesinin tam da bireyleşememele-riyle ilgili olduğunu düşünmüşümdür hep. Çünkü dışarıda sürü halinde birlikteyken kahramanlıklarından geçilmeyenler, sorguda yapayalnız ve sadece kendileridir. İşte o kendilerinin kapasitesi de ortada. Onun için bir şiirimde bunu işlemiştim.

*şiddeti yüceltip herkesle
bir başıma göğüsledim acıyı*¹⁶

Mesela *Mahmut Memdub Uyan*'ın sorguda gösterdiği tavır tam böyle bir şeydir. Birey olamasaydı o kadar dik duramazdı çünkü.

Son olarak *Nazım Hikmet*'in meşhur şiirini hatırlatayım. Bilindiğini varsayıyorum. Hani, 'Nazım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hala' dizesiyle başlayan ve aynı dizeyle biten şiirini. Biraz o misal, eğer gerçekleri dile getirmek iftira veya kara çalma olacaksa, demek ki böyle iftiralar ve kara çalmalar bir süre devam edecek.

---

¹⁶ Ayrıntılar için bkz.: *Bekir Karadeniz* »Gecikmiş Şiirler« KaraMavi Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 2017. Sayfa 50.